

Prof. dr hab. Wojciech Włodarkiewicz
Instytut Organizacji i Zarządzania
Wydziału Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania
Wojskowej Akademii Technicznej

Warszawa, 10.09.2021 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Politańskiego

pt. *Rozbudowa fortyfikacyjna pozycji armii „Łódź” w 1939 roku. Założenie i wykonanie,*
przygotowanej pod kierunkiem doktora habilitowanego Marka Dutkiewicza,
profesora Uniwersytetu Jana Kochanowskiego

Dzieje Wojska Polskiego w latach 1921–1939 były już wielokrotnie i obszernie analizowane przez polskich historyków wojskowości w okresie przed rozpoczęciem transformacji polityczno-ekonomicznej, a także po 1989 r., kiedy zniesiono ograniczenia naukowe (utrudniony dostęp do źródeł) oraz pozanaukowe (cenzurę wydawniczą). Polscy historycy krajowi i emigracyjni są również aktywni w badaniach nad udziałem Wojska Polskiego w wojnach o granice w latach 1918 – 1921, szczególnie o granicę wschodnią Rzeczypospolitej Polskiej oraz w okresie II wojny światowej, badają działania formacji regularnych i konspiracji wojskowej.

Dokonując przeglądu stanu badań, można zauważyć, że nadal niektóre aspekty przygotowań wojennych Wojska Polskiego przed wybuchem II wojny światowej nie doczekały się pełnego opracowania naukowego. Wśród nich są m.in. problem rozbudowy fortyfikacyjnej pozycji obronnych pierwszorzutowych związków operacyjnych Wojska Polskiego, w tym również armii „Łódź”, realizującej istotne zadanie w ramach polskiego planu operacyjnego „Zachód” utrzymania obszarów Łodzi i Piotrkowa, zamknięcia kierunku operacyjnego na Warszawę oraz osłony koncentrującej się na jej tyłach armii „Prusy” – głównego odwodu Naczelnego Wodza marsz. Edwarda Śmigłego-Rydza.

Zasygnalizowaną lukę w polskim piśmiennictwie historyczno-wojskowym w istotnej części wypełnia recenzowana dysertacja autorstwa mgr. Łukasza Politańskiego, stanowiąca wartościowe studium historyczno-wojskowe, dotyczące głównie budowy fortyfikacji w pasie obrony armii „Łódź” w 1939 r. na tle doświadczeń I wojny światowej i rozwoju sztuki fortyfikacyjnej w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym.

Autorem recenzowanej dysertacji jest uczestnik seminarium doktoranckiego prof. dr. hab. Marka Dutkiewicza – cenionego specjalisty z zakresu dziejów militarnych Polski w XX

wieku. Badania mgr. Łukasza Politańskiego objęły ważny, zamknięty fragment historii Wojska Polskiego do rozpoczęcia kampanii polskiej 1939 roku. Od wielu lat w polskim piśmiennictwie historyczno-wojskowym funkcjonują różne określenia działań wojennych w Polsce we wrześniu i październiku 1939 r., – najwcześniej już w latach II wojny światowej pojawiło się określenie kampania wrześniowa, a znacznie później wojna obronna Polski. Określenie kampania polska 1939 roku najpełniej oddaje charakter oraz czas trwania działań wojennych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej we wrześniu i w pierwszych pięciu dniach października 1939 r., zakończonych 6 października 1939 r. pod Kockiem kapitulacją Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” gen. bryg. Franciszka Kleeberga.

Oceniając zakres przeprowadzonych przez mgr. Łukasza Politańskiego kwerend archiwalnych stwierdzam wykorzystanie źródeł z pięciu instytucji: głównie z zasobu Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie – zespołów akt, zespołów relacji, dwóch opracowań oraz ze zbiorów Archiwum Wojskowego Biura Historycznego – Centralnego Archiwum Wojskowego – czterech zespołów akt oraz grupy zespołów szczątkowych Materiały z Kampanii Wrześniowej (sygn.: II.1, II.3, II.4, II.14 i II.15). Doktorant wykorzystał również (jednak w znacznie mniejszym zakresie) zasoby byłego Wojskowego Biura Historycznego – relacje, Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Łodzi – opracowanie, materiały posesyjne, przemówienia i relacje oraz Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim – jeden zespół akt. W sumie wysoko oceniam zakres kwerend archiwalnych, wykonanych przez mgr. Łukasza Politańskiego, ponieważ zapewnił on realizację planu badań oraz potwierdził umiejętności Autora dysertacji w zakresie pozyskiwania źródeł, niezbędnych dla naukowego opracowania podjętego tematu.

Obok dokumentów aktowych i relacji, Doktorant przeanalizował również: 45 regulaminów i instrukcji, 31 ustaw i rozporządzeń oraz inne źródła drukowane (dziewięć pozycji). Wartościowym uzupełnieniem źródeł archiwalnych i źródeł drukowanych są wydane drukiem wspomnienia i relacje żołnierzy, głównie oficerów armii „Łódź” – obejmują one 19 przydatnych pozycji. Przy konstruowaniu tej części bibliografii mgr Łukasz Politański nie ustrzegł się drobnego potknięcia – powtórzenia tego samego tytułu nadal przydatnej edycji źródeł pt. *Wojna obronna Polski 1939. Wybór źródeł*, opracowanej przez zespół pod kierownictwem Eugeniusza J. Kozłowskiego, Warszawa 1968. Publikacja ta została ujęta jako 9 pozycja w dziale D pt. Źródła drukowane i jednocześnie jako pozycja nr 18 w dziale E pt. Wspomnienia.

Na jednoznacznie wysoką ocenę zasługuje również zakres wykonanych przez mgr. Łukasza Politańskiego kwerend bibliotecznych, w tym zwłaszcza wykorzystanie 290 opracowań zwartych (głównie monografii) i artykułów, opublikowanych w czasopiśmie historyczno-

wojskowych i wojskowych, a także ośmiu encyklopedii, informatorów, kalendarzy, albumów i roczników, 18 atlasów oraz map, szkiców i zasobów Internetu. Oceniam, że Doktorant pozyskał bardzo obszerną literaturę przedmiotu, dotyczącą badanego tematu, natomiast jej wzbogacenie mogłoby poszerzyć niektóre fragmenty dysertacji. Uwaga ta dotyczy monografii autorstwa prof. Piotra Staweckiego¹, prof. Lecha Wyszczelskiego² i dr. Mieczysława Cieplewicza³ o międzywojennym Wojsku Polskim.

Recenzowana dysertacja jest obszerna (424 ss.) oraz wielowątkowa, składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, podzielonych na podrozdziały (od dwóch do pięciu), w których Autor przedstawił szczegółowe problemy badawcze, zakończenia, 38 załączników (faktycznie zawierających szkice, tabele, fotografie), bibliografii oraz z trzech spisów: tabel, załączników, map i szkiców – niestety spisy nie zawierają numerów stron, stąd ich przydatność dla czytelnika jest ograniczona, a także z wykazu skrótów, indeksu nazwisk i indeksu nazw geograficznych, które bardzo pomagają w korzystaniu z rozprawy. Ostatnią jej część stanowi 18 map, bardzo dobrze wzbogacających treść osnowy, jednak moim zdaniem celowe byłoby ich włączenie do odpowiednich rozdziałów. Oceniając konstrukcję dysertacji, stwierdzam, że zabrakło w niej rozdziału, który zawierałby syntetyczną analizę przydatności bojowej wybudowanych umocnień na trwałość obrony armii „Łódź” w okresie bitwy o jej pozycję główną nad Wartą i Widawką w kampanii polskiej 1939 roku.

Przyjęty przez mgr. Łukasza Politańskiego układ rozprawy sprzyja czytelności narracji, chronologiczno-problemowe ujęcie jej treści oceniam jako w zasadne oraz w pełni odpowiadające problematyce obszernych badań, wykonanych przez Doktoranta.

Wstęp recenzowanej rozprawy zawiera większość elementów, wymaganych w pracach kwalifikacyjnych, w tym obszerne uzasadnienie wyboru tematu, szczegółową charakterystykę wykorzystanych źródeł i stanu badań podjętego problemu, omówienie konstrukcji rozprawy i syntetyczną informację o wykorzystanych przez Autora metodach badawczych. Natomiast stwierdzam brak pytań badawczych oraz hipotezy roboczej.

Rozdziały pierwszy i drugi stanowią kompetentne wprowadzenie autorstwa mgr. Łukasza Politańskiego do kluczowych rozważań w dalszych częściach dysertacji. Jej pierwszy rozdział pt. „Fortyfikacje polowe doświadczenia i wnioski z lat 1918-1939” został podzielony na trzy podrozdziały: w pierwszym z nich Autor scharakteryzował doświadczenia i wnioski z I

¹ P. Stawecki, *Wojsko marszałka Józefa Piłsudskiego 12 V 1926 12 V 1935*, Warszawa 2004.

² L. Wyszczelski, *Wojsko Polskie w latach 1918 – 1921*, Warszawa 2006; Tenże, *Wojsko Piłsudskiego. Wojsko Polskie w latach 1926 – 1935*, Warszawa 2005; Tenże, *W obliczu wojny. Wojsko Polskie 1935 – 1939*, Warszawa 2008.

³ M. Cieplewicz, *Wojsko Polskie w latach 1921 – 1939, organizacja, wyposażenie i wyszkolenie*, Wrocław 1998.

wojny światowej w zakresie fortyfikacji stałej, półstałej i polowej, a w dwóch następnych ukazał fortyfikacje polowe w polskiej myśli wojskowej (drugi podrozdział) i w dokumentach normatywnych WP – ustawach i rozporządzeniach w okresie międzywojennym (trzeci podrozdział). Jego logiczną strukturę zakłóca krótki fragment 3.3 pt. Maskowanie, który powinien być samodzielnym podrozdziałem, ponieważ wykracza poza zakres podrozdziału trzeciego, określony jego tytułem. Innym mankamentem pierwszego rozdziału (a także pozostałych) jest brak głębszych wniosków i analiz oraz podsumowania, uwaga ta dotyczy również podrozdziałów. Oceniany rozdział został poprawnie napisany, dominuje w nim rzeczowy opis

„Zarys rozwoju fortyfikacji w II Rzeczypospolitej” to tytuł drugiego rozdziału recenzowanej dysertacji, w którym jej Autor w odrębnych podrozdziałach przeanalizował następujące problemy badawcze: koncepcje budowy i rozwój fortyfikacji w międzywojennej Polsce, ewolucję koncepcji wykorzystania fortyfikacji polowych, w tym przejście od systemu ośrodków obrony do systemu odcinków obrony (podrozdział drugi), organizację obrony przez dywizję piechoty, przez oddział i pododdział (podrozdział trzeci) oraz przeszkody – zapory inżynierskie przeciwszturmowe i przeciwpancerne (podrozdział czwarty). Rozdział poprawnie, choć w dużym skrócie, informuje o rozwoju sztuki fortyfikacyjnej w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym, w tym o osiągnięciach: budowie umocnień na Górnym Śląsku i na Polesiu oraz o trudnościach kadrowych, sprzętowych i braku wystarczających środków finansowych.

Rozdział trzeci nosi tytuł „Znaczenie operacyjne kierunku łódzkiego”, został podzielony na dwa podrozdziały, w których Autor ze znanym oceniał warunki naturalne pozycji obronnych armii „Łódź” (pierwszy podrozdział) oraz prace studyjne Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych, realizowane w trzech okresach, charakterystycznych dla dziejów WP w okresie międzywojennym (drugi podrozdział), w tym w latach 1935-1939, kluczowych dla badań przeprowadzonych przez Doktoranta. Ta część rozprawy również została przygotowana poprawnie naukowo. Należy się zgodzić z oceną Autora, dotyczącą znaczenia infrastruktury komunikacyjnej: linii kolejowych i dróg, ale cennym uzupełnieniem rozdziału mogłyby być mapy linii kolejowych i szos na badanym obszarze. Stwierdzam też brak mapy fizycznej, która pokazywałaby m.in. rzeźbę terenu i rozmieszczenie kompleksów leśnych, istotnych dla prowadzenia działań bojowych w warunkach przewagi technicznej Wehrmachtu.

Również wysoko oceniam rozdział czwarty dysertacji autorstwa mgr. Łukasza Politańskiego pt. „Plan działań armii „Łódź””, który składa się z sześciu podrozdziałów. W pierwszym z nich Doktorant ukazał założenia polskiego planu operacyjnego „Zachód”, w drugim utworzenie armii „Łódź” i jej wstępne zadania, w trzecim podrozdziale scharakteryzował koncepcje osłony łódzkiego kierunku operacyjnego, natomiast w czwartym relacje pomiędzy inspektorem

armii „Łódź” a dowódcą okręgu korpusu nr IV (Łódź). Piąty podrozdział zawiera charakterystykę struktury organizacyjnej armii „Łódź”, a szósty jej zadanie na wypadek agresji III Rzeszy na Polskę.

Należy podkreślić, że Doktorant obiektywnie przeanalizował problemy poruszone w tej części dysertacji, a w treści rozdziału dominuje rzeczowy opis. Ustalenia Autora są interesujące od strony faktograficznej, a także skłaniają do refleksji o jakości polskich przygotowań obronnych od marca 1939 r. do końca sierpnia 1939 r. oraz popełnionych błędach. Uzupełnieniem kompetentnego opisu w ocenianym rozdziale byłby mapy i schematy organizacyjne, m.in. zabrakło szkicu ugrupowania armii „Łódź” zgodnie z planem operacyjnym „Zachód”, czy schematu organizacji i składu bojowego związku operacyjnego gen. dyw. Juliusza Rómmla.

Rozdział piąty, zatytułowany „Koncepcje ufortyfikowania pozycji łódzkiej” został poświęcony przez Autora szczegółowemu odtworzeniu trzech problemów badawczych w odrębnych podrozdziałach: studiom terenowym, wykonanym na odcinku łódzkim do 1936 roku oraz studiom terenowym tej części RP Inspektoratu Armii „Łódź” z lat 1936-1939, a także roli planowanych fortyfikacji na łódzkim kierunku operacyjnym w ogólnym planie fortyfikacyjnym Wojska Polskiego. Niestety, budowę fortyfikacji, które miały wzmocnić obronę armii „Łódź” rozpoczęto ze znacznym opóźnieniem dopiero w lipcu 1939 roku i do wybuchu II wojny światowej wybudowano jedynie część zaplanowanych obiektów.

Szósty (ostatni), ale jednocześnie najważniejszy merytorycznie rozdział rozprawy, został zatytułowany „Rozpoczęcie i realizacja prac polowych na pozycji armii „Łódź” w 1939 roku”. Podjęte w nim problemy badawcze odzwierciedla pięć podrozdziałów, pierwszy prace Sztabu Głównego WP i sztabu armii „Łódź” gen. Rómmla w zakresie przygotowania budowy umocnień polowych od marca do czerwca 1939 r. Organizację prac fortyfikacyjnych mgr Łukasz Politański ukazał w drugim podrozdziale, z kolei wzmocnienie prac fortyfikacyjnych i rozpoczęcie budowy schronów bojowych w trzecim. Opracowanie karnetów odcinków obrony Autor szczegółowo odtworzył w podrozdziale czwartym, a w piątym powierzchownie (s. 321-322) ocenił walory bojowe wybudowanych umocnień polowych i obiektów stałych na pozycjach obronnych armii „Łódź” latem 1939 roku. Pozytywnie oceniam jakość naukowych ustaleń Autora w tym rozdziale, natomiast Doktorant w niewystarczającym stopniu ukazał przyczyny jedynie częściowego wykonania planów budowy umocnień w pasie obrony armii gen. Rómmla oraz całkowicie pominął ich rolę w pierwszym okresie kampanii polskiej 1939 roku i ich ocenę przez przeciwnika. Jak już wspomniano, z powodu zbyt późnego rozpoczęcia prac fortyfikacyjnych w pasie obrony armii „Łódź” do wybuchu wojny jedynie w części zrealizowano plan budowy zalewów, rowów przeciwczołgowych i żelbetonowych schronów bojowych.

Zakończenie rozprawy jest krótkie (s. 323-329), zawiera najważniejsze wnioski oraz oceny Autora, dotyczące podjętego problemu badawczego.

Rozprawa doktorska autorstwa mgr. Łukasza Politańskiego charakteryzuje się wysoką klarownością wykładu i poważnymi walorami merytorycznymi, wzbogaca polską historiografię wojskową oraz pozytywnie rozwiązuje złożone zadanie badawcze. Doktorant bardzo dobrze opanował warsztat badawczy historyka wojskowości, w tym również umiejętność analizy zebranych źródeł i innych materiałów oraz prezentacji wyników badań.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska autorstwa mgr. Łukasza Politańskiego pt. *Rozbudowa fortyfikacyjna pozycji armii „Łódź” w 1939 roku. Założenia i wykonanie* w całości spełnia wymogi, stawiane pracom kwalifikacyjnym, zawarte w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Wnoszę o dopuszczenie mgr. Łukasza Politańskiego do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Włodzisław